

EX LIBRIS

 HORÁKOVÁ, Jarmila – FREJKA, Jiří. *Deník Jarmily Horákové*.
Praha: NAMU, 2024.

Deníkové zápisy Jarmily Horákové zachycují esenci předčasně zesnulé avantgardní múzy a její ideály, které ztělesňovaly tehdejší představu „moderní ženy“. Slibná kariéra herečky činoherního souboru Národního divadla byla ukončena vážnou nemocí, když jí bylo necelých 24 let. I když náhlý zlom dodal jejím zápisům patinu tragické geniality, uctívání herečky nezačalo až její smrtí; od prvních uměleckých počínů v Divadle Na Slupi byla mnohými považována za reprezentantku nové doby.

Deníkové materiály, jež byly vydány již třikrát během čtyřicátých let, jsou v nejnovějším vydání obohaceny o věcně pojatou studii Zuzany Sílové, která pečlivě mapuje hereckou práci Horákové a doplňuje deníky o citáty dobových kritiků a tvůrců. Ediční počin vybízí čtenáře k zamyšlení nad tím, jak jeden deník, plný autentických pocitů a myšlenek, může přiblížit nejen osobní příběh umělkyně, ale také celé společenské milieu dvacátých let – období, kdy se formovala nová umělecká paradigma a proměňovaly se sociální role pod vlivem modernity. Navíc otevírá obecnější otázku: jak může dialog mezi subjektivní zkušeností a divadelní historiografií rozšířit naše vnímání minulosti?

Nejzajímavějším rysem publikace je její vrstevnatost – propojení osobních prožitků tří dobových aktérů. Původní deníkové zápisy odhalují intimní momenty mladé herečky a její myšlenkovou hloubku již v raných letech dospívání. Nostalgické glosy Jiřího Frejky, vzniklé s odstupem patnácti let, přinášejí do díla retrospektivní úvahu a kontrastují s bolestivou upřímností zápisů Horákové. Spojení spontánnosti herečky

a pozdějšího kritického zamyšlení zkušeneho přítele a režiséra propůjčuje knize jedinečný ráz. V publikaci je dále obsažen rozsáhlý doslov pamětníka, kritika Josefa Trägera, jehož text není pouze analytickým medailonem nahlížejším osobnost a umělecký vývoj herečky. Slova plná vášně a odporu proti omezujícím společenským normám v době, kdy moderní umění začínalo být vnímáno jako zvrhlé a nežádoucí, vykazují skoro rysy generačního manifestu: „Modernost není póza ani obchod, ale dispozice nervů, charakter, světový názor. Modernost není móda. Postavit člověka, tu živou metaforu! [...] Ukázat cestu, o to tu šlo!“

Jedním z mála zachycení hereckého umění Jarmily Horákové je první zfilmování *Pohádky máje* (1926). Ačkoli poetika tohoto díla nesouzní s avantgardní estetikou, v paměti zůstává vryt smyslný výraz herečky, sedící „bosoňohá, s rozšířenými očima a vyčávaně vypjatou hrudí na klusajícím koni. Půl venkovská dívka Bára, půl amazonka, ale celá právě v té dychtivosti života, který vychutnává z požitku, v němž se jí mění opojení z pohybu.“ Tento obraz, jak jej v doslovu popsal Träger, ukazuje Horákovou jako bystrou a nezkrotnou osobnost – tak vystupuje i z každého svého zápisu. Shrnovala v nich komplexní prožitky do krátkých, zhuštěných vět, kde se zkratka stala nejen stylistickou volbou, ale také životním filozofickým postojem vzdáleným sentimentální manýře: „Jestli něco umím, tedy ze svých zápisů se musím dovědět, co a jak. Až budu později číst znovu, co jsem napsala jako rozbor té či jiné příležitosti, poznám, čím se řídím při mém jednání. Stále proč a jak, nikdy co.“

LENDEROVÁ, Milena. *Česká žena – Stručná historie*. Praha: Paseka, 2025.

Konceptualizace genderu, která se v českém vědeckém prostoru stále více prosazuje, čerpá z dlouhé tradice badatelských průkopníků. Mezi nimi vyniká profesorka Milena Lenderová, autorka několika významných monografií o historickém vývoji postavení žen ve společnosti (*Chytila patrola... aneb prostituce za Rakouska i republiky, K břichu i k modlitbě, Žena v minulém století, Dcera národa?: Tři životy Zdeňky Havlíčkové* ad.). Nově vydaná příručka, rozdělená do sedmi tematických kapitol (přiznaně nevyrovnaného rozsahu) shrnuje a vysvětluje, jak se v průběhu dějin proměňovala ženská každodennost, jaké ambice měly ženy při vstupu do manželství či jak vnímaly své mateřství. Sleduje, kdy a jak pronikly ženy na trh práce i do vysokoškolského prostředí, a nepomíjí ani opačnou stranu sociálního spektra. Stranou naopak zůstala témata v historiografii nejvíce frekventovaná: ženy a politika, ženy a umění. Ačkoli většina politických mezníků velkých dějin neměla pro každodennost ženy relevantní význam, některé jsou důležité: křesťanství nabídlo ženám duchovní rozměr, husitská revoluce možnost kolektivního gesta, vynález knihtisku usnadnil přístup k četbě, zákon z roku 1869 přístup k maturitě atd. Celou publikaci provází ústřední otázka: jak se ze *soukromé* ženy stala *žena veřejná*?

Publikace není ani tolik příspěvkem k historiografii (k tomu lépe slouží autorčiny starší práce), ale spíše podnětem k současným debatám o postavení žen ve společnosti a o násilí páchaném patriarchálním systémem. Tento širší rámec byl vyzdvížen i při uvedení knihy v březnu 2025 v Kavárně Na Boršově. Debatu, kterou moderovala redaktorka ČRo Radia Wave Aneta Martínková, lze vystihnout mottem historičky Michelle Perrotové, zakladatelky moderních ženských dějin, kterou Lenderová citovala v závěru své knihy: „Tvrdím, že člověk nemůže pochopit situaci, aniž by znal, jak vypadala v minulosti.“

Autorka představuje jednotlivé fenomény v dlouhém časovém rámci od středověku po současnost, ve kterém se opakovaně objevují období stagnace či dokonce i zpětný posun. Citlivé téma trestu za znásilnění ilustruje velmi výstižně tuto situaci. Středověké právo, jež sahalo ke stětí mečem či k vpletení pachatele do kola, postupně ustupovalo ve prospěch mírnějších sankcí. „Prvním krokem k bagatelizaci znásilnění jako trestného činu byl trestní zákon z roku 1961. Do té doby byla sazba pět až deset let, poté rok až osm let. Dnes už pouze šest měsíců až pět let.“ A tak se lze společně s autorkou ptát: jsou některé změny v legislativních opatřeních v průběhu posledních dvou staletí projevem historického pokroku? Naopak některé jevy, jako například domácí násilí, v minulosti nebyly trestně vůbec zohledněny. Nelze tak ani odhadnout, kolik domácího násilí se odehrálo ve staletích, kdy myšlenka trestního stíhání neexistovala. „Historie zde skutečně tápe. Nevíme, že by soudní moc kdy řešila znásilnění manželky manželem. A co víc – marně hledáme jakýkoli zaznamenaný případ.“ V českých zemích bylo ženské tělo až do doby masového rozšíření antikoncepce v devadesátých letech 20. století vždy v moci muže.

Autorka přiznává, že nemusí odpovídat představám o pravověrné feministce, a proto se brání potenciálním čtenářským výtkám i obhajobou užívání generického maskulina. Jak sama uvádí: „Prostým propočtem jsem totiž zjistila, že *politická* korektnost text zatěžuje a v konečném důsledku čtenáře unavuje.“ Její přístup, vyznačující se nonšalantní elegancí ve stylu psaní i veřejném vystupování, společně s odstupem a celoživotním zaujetím pro problematiku, představuje inspiraci nejen v rámci historiografie a gender studies, ale i jako obecný vzor badatelské metody. V době, kdy se tradiční narace mění a připravují půdu pro

nová paradigmat, představuje publikace Lenderové vášnivý a zároveň rigorózní pokus znovu definovat, co znamená být

ženou – a to nejen v historickém smyslu, ale také v kontextu současných debat o právních definicích a jurisdikci.

 BUNZEL, Anja – CAMPO-BOWEN, Christopher (eds.). *Women in nineteenth-century Czech musical culture: apostles of a brighter future. Slavonic and East European music studies*. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2024.

Jestliže u Mileny Lenderové téma vztahu ženy a umění v dějinách abscentuje, tato nová publikace se fenoménu umělkyně naopak věnuje plně. Vyšla pod editorickým vedením muzikologů Christophera Campo-Bowena z americké univerzity Virginia Tech (jehož výzkum se zaměřuje na hudební historii habsburské monarchie a na dynamiku vztahů mezi hudbou, etnicitou a genderem) a Anji Bunzel, působící v oddělení muzikologie Ústavu dějin umění AV ČR (kde se specializuje na studium soukromých hudebních praxí ve střední Evropě, zejména s ohledem na Prahu v 19. století).

Sborník přináší vhled do postavení žen v hudební kultuře 19. století v českých zemích. Ukazuje, jak ženy – často opomíjené v tradičních hudebních dějinách – hrály klíčovou roli při utváření hudebního života své doby. Zaměřuje se na estetiku hudebních kompozic vytvořených ženami nebo o ženách, a to prostřednictvím analýz klavírních děl, písní, sborové hudby a oper, ale také jejich dobové recepce. Dokumentuje, jak hudební aktivity žen reflektovaly a zároveň formovaly tehdejší představy o ženské identitě a úloze ženy ve společnosti.

Publikace připomíná ve své době významné ženy hudebnice, které byly později často zapomenuty. Mezi

nimi figurují nejen slavné bohémky či divy, ale také méně známé osobnosti jako Anna Balcarová, první hráčka na flašinet, nebo Gabriela Roubalová, známá jako „Madame Boema“. Roubalová působila v Austrálii, kde se stala významnou operní pěvkyní a hudební pedagožkou, a šířila českou hudební kulturu i v dalších zemích. Nešlo o ojedinělý případ; kapitola o studentkách Josefa Hellmesbergera odhaluje další české ženy, které se významně prosadily na evropské hudební scéně.

Protože bylo působení umělkyně a hudebnice, stejně jako jejich vzdělávání, systémově omezeno na domácí sféru, musely se najít takové, které se dobovým pravidlům vzepřely a budoucím generacím žen vybojovaly lepší podmínky a možnosti v profesním životě. Sborník proto rámuje odkaz Elišky Krásnohorské, která měla vliv nejen na českou operní historiografii, ale byla také klíčovou postavou obrodného ženského hnutí. Citace historika Josefa Vítězslava Šimáka z roku 1897 oslavuje toto úsilí: „Však v tom poli, kde takřka první světélka samy musily rozžehovati, teprve půdu vzdělávati, ba snad i pluh teprve i řídit, jsou prvními bez soupeřů, apoštolkami šťastnější budoucnosti. A tak i jméno Elišky Krásnohorské, duše obrodného hnutí ženského, daleko výše stojí nad jménem Krásnohorské básnířky.“

 ETLÍKOVÁ, Barbora (ed.). *Atlas Podhoubí*. Praha 2025.

Na vlně ustupující pandemie COVID-19 a s heslem „konečně můžeme“ vznikl v květnu 2021 blog *Podhoubí*, který se

programově začal věnovat formátům propojujícím divadlo s online médií. Nyní vyšel jeho knižní „atlas“, do kterého editorka

a zakladatelka webu Barbora Etlíková pečlivě vybrala úryvky z článků a rozhovorů. Svými stručnými komentáři je uvádí do vzájemných souvislostí. Samotné pojmenování nové publikace přirozeně navazuje na metaforu ekosystému divadelních reflexí a zároveň ji prohlubuje. Namísto chápání internetových glos jako doplňku obsáhlejších analýz v tištěných časopisech (jak dlouhodobě funguje v českém kontextu například blog NADIVADLO), se ryze internetové *Podhoubí* postupně rozrostlo do mnohvrstevnaté podoby. Po čtyřech letech se ukázalo, jak se projekt protkl s aktuální společenskou poptávkou po nových hlasech a pohledech, ale i po tématech, jimiž se dosavadní média nezabývala. Koncepce *Podhoubí* by nemohla být udržitelná bez rostoucího počtu autorů a komunity sdílející introspektivní způsob přemýšlení o divadelní kultuře, jenž charakterizuje osobité úvahy Barbory Etlíkové.

Úkrok platformy z digitálního světa do tištěného prostředí tak nejen odráží růst projektu, který již přesáhl původní formát internetového blogu, ale současně potvrzuje nenahraditelnost knižních publikací – jejich vydání je vždy jedinečnou událostí kontrastující s efemérní a roztékavou povahou online médií. Slavnostní křest publikace se uskutečnil v květnu 2025 ve III. prostoru pražské ARCHA+, kde redakce autonomní rubriky „Spora“ – cílící na nejmladší generaci Z – od loňského roku pořádá společenské a vzdělávací aktivity.

Od samého počátku nese platforma výraznou linii zaměřenou na smyslovost v performativním umění – oblast specializace stále autorky Elišky Raiterové. Texty dalších autorů s podobným zaměřením svědčí o současné popularitě reflexí vnitřních prožitků a intimity. K takovým se řadí i psaní umělkyně a pedagožky Magdaleny Malinové, která ve svém článku z roku 2023 „Chybí nám nové chrámy? Myšlenky mezi meditací a divadlem“ popsala postupující deziluzi a apatii těch, kdo žijí či pracují v centru Prahy: „mé lokty se postupně ostřily k odrážení turistů, zrak se naučil dívat jen před sebe a sluch maximálně otupěl, aby odblokoval nevkusné zvukové krajiny místních podniků.“ Několikaměsíční tvůrčí pobyt v Německu jí však umožnil vzdálit se od každodenního shonu a plně si uvědomit hodnotu života v Praze. Zkušenost distance ji přiměla hledat nové způsoby, jak se do místního hektického života vrátit jinak. Funkční protilátkou se jí staly dlouhé jízdy na kole podél Vltavy, dostupné meditace ve Fortně na Hradčanském náměstí a letní návštěvy výstav v Galerii Rudolfinum, kde procházela samotou zejícímí sály. Metafora zahradičení, uvedená ve vstupním citátu Briana Enoa výstavy NAVE, může výstižně shrnout i čtyřletou činnost *Podhoubí*: „Zasadíte semínko a pak sledujete, co se s ním děje, jak klíčí a jak se navzájem ovlivňuje s prostředím.“

Otto Drexler

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.